

NEKAJ O KAJKAVSKEM NAREČJU

Govori oz. narečja v porečju Drave in Mure, tako na eni kot drugi strani; prekmursko, prleško in kajkavsko imajo v bistvu iste korenine. Po vsej verjetnosti je to ostalo iz davnih časov, še pred prihodom Madžarov v te kraje, saj je bil to enoten etnični prostor, imenovan Spodnja Panonija. Ta je segala na zahodu nekje do Ptuja (Haloze, Slovenske Gorice), kar se ujema z govorom, ki ga tod artikulirajo Slovenci. Zelo podobno govorijo prebivalci onstran Mure in Drave ter Medmurju, ki so prav tako pripadali Spodnji Panoniji in jih prištevamo v panonsko narečno skupino. Kljub vsemu pa panonska slovenščina, nekaterim lingvistom in zgodovinarjem na tej in oni strani reke Drave ne gre preveč v glavo. S prihodom Madžarov ima panonska slovenščina tudi na njihov jezik velik vpliv. Kljub veliki prevetrivosti v začetku 20. stoletja, z izgonom slovenščine iz njihovega jezika, ta jezik še vedno vsebuje mnoge elemente in korene slovenskega jezika. Trdno vkoreninjena je panonska slovenščina v medmurščino (medžimurščino). Zato ni čudno, da mnoge Medmurce štokavsko govoreči Hrvati in krajnsko govoreči Slovenci Prleke, še posebej vzhodno poseljene, zamenjujejo; prvi s Slovenci in drugi s Hrvati. Zanimiva je kolumna, ki je izšla pred nekaj leti, z naslovom »Kolumniranje jedne Medimurke«, kjer se avtorica, med drugim, obregne ob svoje sodržavljane. V prostem prevodu pravi, da je več let živela v Zagrebu in priznava, da zelo majhno število prebivalcev ve, kje točno je Medmurje. Pravi, da to pokrajino zaradi neznanja mnogi mešajo z Medžugorjem, Slavonijo, Slovenijo in celo z Madžarsko. Pravi, da to jo narečje ostalemu prebivalstvu tuje in neznano. Ob koncu tega zapisa pa potrdi tisto, kar bo v nadaljevanju tega prispevka predstavljeno. Nadaljuje s svojim telefonskim pogovorom z mamo, ki živi v Medžimurju. Takole pravi: ko so ljudje slišali najin pogovor, so me ob koncu le-tega vedno vprašali, iz katerega kraja v Sloveniji prihajam!²

Vzhodnoštajerski jezik in prekmurski jezik sta oba nastala na podlagi narečij, ki pripadajo slovenski panonski narečni skupini (prekmursko, goričansko, prleško in haloško). **Tej narečni skupini je po mnenju slovenskih jezikoslovcev v 19. in v prvi polovici 20. stoletja pripadalo tudi slovensko bezjaško slovstvo v Kraljestvu Slovenijeh, ki je v 16. stoletju prav tako izoblikovalo poseben knjižni jezik.** Glede na to, da nedvomno predstavlja enega izmed njegovih začetnikov Ormožan in Štajerec Anton Vramec, je treba med slovensko panonsko slovstvo uvrstiti tudi tista knjižna dela iz 16. in 17. stoletja, ki so jih njihovi avtorji napisali v slovenskem jeziku oziroma v slovenščini. Vzhodnoslovenski knjižni jezik ima potemtakem tri podzvrsti: vzhodnoštajerski knjižni jezik, prekmurski knjižni jezik in **bezjaški knjižni jezik, ki so ga hrvaški lingvisti 19. stoletja preimenovali v kajkavskega!**

Do razpada Avstro-Ogrske so se slovenski dijaki v učbenikih slovenščine vseskozi seznanjali tudi s slovenskimi avtorji iz Slovenskega kraljestva ali Kraljestva Slovenijeh in z njihovimi deli. Cesarsko-kraljevi profesor Jakob Sket je tako v *Slovensko slovstveno čitanko*, učbenik za sedmi in osmi razred srednjih šol, ki je izšla na Dunaju v treh izdajah, leta 1893, 1906 in 1914, uvrstil besedila Antona Vramca, Petra Petretiča in Jurija Habledeliča. Med književniki, ki so pisali v »slovenskem narečju, ki se govori v varaždinski, kriški in zagrebski županiji«, sta v 16. stoletju omenjena še Mihael Bučić in Januš Pergošič, v 17. stoletju pa Janez Belostenec in Pavel Ritter Vitezovič. **Po nastanku Kraljevine SHS so ti avtorji izpadli iz slovenskih učbenikov in postali Hrvati – kajkavci.** Pri tem je treba poudariti, da naštetih slovenski pisatelji (Vitezovič mednje sodi zgolj pogojno zaradi slovenske *Kronike* (1696), sicer pa ga je treba šteti za hrvaškega avtorja) niso poznali pojma kajkavci in to tudi nikdar niso bili, kajti ta pojem je nastal šele v 19. stoletju.

Slovstvu v 16. in v prvi polovici 17. stoletja se lahko zahvalimo, da imamo še danes ohranjene povsem jasne dokaze o slovenstvu dežele, slovenskem jeziku, slovenski cerkvi, koledarju, pesmih in molitvah v deželi, ki se danes imenuje Hrvaška, tedaj pa se je imenovala Slovensko kraljestvo ali Kraljestvo Slovenijeh, kot nam pričajo zgodovinski viri. Ob tem je treba poudariti, da gre že za drugo slovensko panonsko slovstvo. Prvo je nastajalo že v 9. stoletju in je prav tako obsegalo razne spise in prevode Svetega pisma ter bogoslužnih knjig, pridige in legende, cerkveni zakonik in podobno. Pripada mu zagotovo vsaj 2. Brižinski spomenik, z njim pa so nedvomno povezani vsi trije Brižinski spomeniki, čeprav so napisani v latinici. Tedanje slovensko panonsko slovstvo pa je ustvarilo mnogo več rokopisnih del, napisanih v dveh slovenskih pisavah, glagolici

¹ Franc Krnjak, ljubiteljski zgodovinar.

² Vir – naslov kolumne: Medimurci su si navek bili dobri z Hrvoti.

in cirilici, vendar je bilo iz panonskega in karantanskega prostora nasilno pregnano, zato so se pisni spomeniki ohranili le v tistih takratnih slovenskih deželah, kamor so bili učenci sv. Cirila in Metoda pregnani.

S slovenskim panonskim slovstvom in tamkajšnjimi prebivalci so se ukvarjali naši jezikoslovci že od samih začetkov te znanosti. Franc Miklošič piše sredi 19. stoletja v svojem delu *Vergleichende lautlehre der slavischen sprachen*, Dunaj 1852, stran VIII, da stanujejo v varaždinski, križevski in zagrebški županiji kajkavski Slovenci, kajkavci ali bezjaki. Njihovi predniki so se v 16. in 17. stoletju še povsem zavedali svojega slovenstva, v 19. stoletju pa se imenujejo Hrvati po deželi, v kateri bivajo.

Še ostrejši od Miklošiča je njegov učitelj Jernej Kopitar, ki prebivalce zgodovinske **Slovenijeh**, kasneje pa t. i. »provincialne ali civilne Hrvaške« imenuje kar lažihrvati. Jasno mu je bilo, da so t. i. kajkavci sodili k slovenskemu etniku, kar je utemeljeval tako v jezikovnem kot tudi v zgodovinskem smislu. Stališče je razvil iz svoje karantansko-panonske teorije, ki jo je jezikovno, zgodovinsko-pravno, kulturnotradijsko in duhovno utemeljil. Zavedal se je, da je bilo staroselsko prebivalstvo nekdanje Slovenijeh v svojem bistvu slovensko. Znano mu je bilo teritorialno poimenovanje »bezzak« za tamkaj živeče avtohtone Slovence, zagovornike hrvaštva med t. i. kajkavci (bezzaki) pa je kar naravnost imenoval »lažihrvati«. Zagovarjal je pravilno stališče o pravi Hrvaški, ki se je očitno raztezala južno od Kolpe in Save (oziroma južno od Gozda), na področju Like, Gacke in Krbave. V nadaljnje raziskave o zgodovini in vlogi pravih Hrvatov se ni spuščal.

Že leta 1809 je Kopitar svojemu mecenu Žigi Zoisu med drugim pisal: »Kar dandanašnji razumemo pod Hrvati, so panonski prasloveni (ne praslovani), močno pomnoženi z nekaj kolonijami pravih Hrvatov, ki pa kljub temu niso toliko spremenili jezika, da jih ne bi bilo mogoče imeti za inačico glavnega karantanskega narečja ...«.³ Prav tako je v pismu Žigi Zoisu 18. vinotoka 1809 zapisal: »Provincialni Hrvat je Slovenec po zgodovini in slovnici«. Na Ogrskem je Kopitar kot slovenske označeval županije Železno, Zala in Vespem ter Zagreb, Križevci in Varaždin.

Poznal je tudi slovarje t. i. hrvaškega jezika, v resnici pravzaprav slovenskega jezika ali jezika obeh poimenovanj, ki jih je imenoval slovarji Šokcev – Bartol Kašič (Kašić) 1599, Mikalj (ali Mikalja) 1649, Habledelič (1670), Della Belle (1728), Belostenec 1740, Jambrešič 1742.⁴

V zvezi s svojim pojmovanjem in karantansko-panonsko teorijo je skušal Kopitar doseči poenotenje slovenskega pravopisa s panonskimi Slovenci (bezzaki), zaradi česar je vzpostavil stik z zagrebškim škofom Maksimiljanom Vrhovcem. 26. 9. 1812 je škof Vrhovec zapisal, da mu je Kopitar poslal relacijo o napredovanju slovenskega jezika – »Kopitar de Slavicæ lingue incrementis relationem præstat«. Nato je zadolžil dva svoja kanonika, da sta pripravila strokovno jezikoslovno in pravopisno problematiko. To sta bila prevajalec Nove zaveze Stjepan Korolja (1760–1825), ki je napisal osnovo, in Marko Mahanović (1773–1824), ki je osnovo razdelal v obširno študijo v latinščini z naslovom *Pripombe o hrvaškem pravopisu* (*Primjedbe o hrvatskom pravopisu* 1814).⁵

24. 6. 1814 je Kopitar pisal Dobrovskemu, da bo čez nekaj dni na Dunaj prispel zagrebški škof Vrhovec, da bi z njim razpravljal o »die Idee eines gleichformigen einfachen alphabets« (o ideji enostavne abecede v enaki obliki). Do sestanka in razprave je prišlo na temelju materiala, ki sta ga pripravila kanonika Korolja in Mahanović, vendar Vrhovec in njegovo spremstvo niso sprejeli Kopitarjevega predloga o skupnem slovenskem pravopisu zaradi naslednjih razlogov:

1. ker bi po njihovem bilo potrebno »kajkavski« (horvatski) govor priključiti štokavskemu (srbskemu op. avtorja) in ne slovenskemu;
2. ker je treba za vse Hrvate iz ožje (prave) Hrvaške, Slavonije (pravilno slovensko Slovenijeh, op. avtorja) in Dalmacije združiti narečja (»*unio dialectorum*«) in narediti ter uvesti enoten jezik in pravopis po

³ Jože Pogačnik, Jernej Kopitar, Ljubljana 1977, str. 177. V oklepaju, po konceptu Kopitarjevega članka, ohranjenega v zagrebški Univerzitetni knjižnici.

⁴ Vladimir Horvat, zbornik Naučni sestanek slavista u Vukove dane, I. 17, knjiga 2, MSC, Beligrad 1988, str. 439–448.

⁵ Latinski naslov je *Observationes circa croaticum orthographiam amatorum idiomatis croatici gnarorum discssioni Zagrabiae Anno 1814, propositae*. Hranijo v NSB Zagreb v miscellanea Metropolitanske knjižnice, signatura Mp87.

fonološkem načelu »piši kao što govoriš«; za vse je treba uvesti pravila »slavonsko-štokavskega« pravopisa, kar pravzaprav pomeni srbskega ali vsaj srbohrvaškega.⁶

Kopitar je na pojav in pojem Hrvaške gledal izključno skozi jezikovni in zgodovinski kriterij. Upravnopolitična dejstva ga niso zanimala, prav zato je za tiste, ki so se opredeljevali kot »Hrvati« v bezjaškem prostoru, uporabljal izraz lažihrvati (*Glagolita Clozianus*) in jih je ločil od pravih Hrvatov južno od rek Save in Kolpe. V sestavku *Slavische Sprachkunde* o bezjakih piše: »... *provincialnih Hrvatov ne smemo pustiti, da postanejo Hrvati. Oni so Slovenci v ožjem pomenu besede ... Samo jezik odloča; jezika in zgodovine se je držal poročevalec*«. ⁷

Oba slovita slovenska jezikoslovca Kopitar in Miklošič si seveda svojih trditev nista kar izmislila, temveč slonijo na trdnih temeljih oziroma na znanstvenem jezikoslovju v najtesnejši povezavi z zgodovinskimi viri. Proučevala sta najzgodnejše pisane spomenike na območju zgodovinske Panonije in tudi širše, na podlagi česar je Kopitar oblikoval svojo karantansko-panonsko teorijo, Miklošič pa jo je nadgradil in pravzaprav postavil »slovensko teorijo«. Obe teoriji sta dandanes med Slovenci mnogo premalo poznani. Obe teoriji (hipotezi) temeljita na obravnavi obdobja med 6. stoletjem, ko so se v pisanih virih množično pojavile omembe Slovenov, in 9. stoletjem, ko so bile, kot poročajo viri napisane prve slovenske knjige (rokopisne). Takrat je bila slovenščina eden izmed štirih jezikov (slovenski, starogrški, latinski in hebrejski), priznanih v Rimski katoliški cerkvi, kjer se je v slovenskem jeziku celo pela sveta maša.

Tako Kopitar kot Miklošič sta zagovarjala mnenje, da smo bili Slovenci že v prvi polovici 1. tisočletja izoblikovani kot poseben narod, ki so ga s svojim prihodom v naše kraje⁸ na polovico razdelili najprej Hrvati in Srbi, ki naj bi sodili k plemenom Antov (ne pa Slovenov/*Slavenov*, kar izhaja že iz poročil gotskega zgodovinarja Jordanesa), zatem pa še Bolgari/Volgari, ki prav tako niso pripadali Slovenom. Če primerjamo mnenji Kopitarja in Miklošiča s stališči hrvaških zgodovinarjev, lahko opazimo, da tudi oni pravzaprav zelo podobno menijo, vsaj kar zadeva prihod Hrvatov v Panonijo in Dalmacijo. Tudi Šišić in številni hrvaški zgodovinarji pišejo, da so Hrvati Anti in da so si po svojem prihodu v Dalmacijo podredili tamkajšnje Slovence, ki so že živeli na tem ozemlju pred hrvaškim prihodom. Gre torej več kot očitno za dve raznorodni plemeni oziroma za dva različna naroda že od njunih začetkov (omemb v pisnih virih) dalje.

Vsekakor moramo v našem pregledu omeniti profesorja Josipa Šumana in Franca Simoniča, soavtorja knjige *Slovenci (Die Slovenen)*, ki je izšla leta 1881 na Dunaju v nemškem jeziku in je bila prvič prevedena v slovenščino leta 2011 pri založbi Amaliotti. Knjiga je pomembna zlasti zaradi ustaljene rabe pojma »hrvaški Slovenci« in v zvezi s tem znanstveno dognane trditve, da »govorica, ki je v rabi v tako imenovani civilni Hrvaški, v županijah Zagreb, Varaždin, Križ, s strani danes največjega poznavalca slovanskih jezikov Miklošiča, šteje k slovenskemu jeziku« (str. 13). Prav tako znanstveno prisoja staro slovstvo panonskih Slovencev, t. i. »kajkavščino«, k slovenskemu jeziku, narodnost njenih avtorjev pa k Slovincem. Zaradi tega je knjiga *Slovenci*, takoj ko je izšla, vzbudila oster odziv pri Hrvatih, ki niso skoparili z napadi na njene avtorje, predvsem pa na Franca Miklošiča, ki so ga imeli za idejnega vodjo teorije o hrvaških Slovincih.

Profesor Josip Šuman je v knjigi *Slovenci (Die Slovenen)* v poglavjih *Pokristjanjevanje Slovencev* ter *Slovenski jezik in njegova zgodovina* zapisal več zelo pomembnih trditev, ki se nanašajo na Slovence in slovenščino že v 9. stoletju našega štetja, mednje pa zagotovo sodijo naslednje:

»Med vsemi živimi slovanskim jeziki je stari slovenščini najbližji slovenski jezik, saj so tudi deli slovenskega naroda neposredni potomci tistih Slovencev, v katerih jeziku so bili napisani staroslovenski spomeniki. (*Die slovenische Sprache kommt unter allen lebenden slavischen Sprachen der altslovenischen am nächsten. Es sind ja einzelne Theile des slovenischen Volkes directe Descendenten jener Slovenen, in deren Sprache die*

⁶ Vladimir Horvat iz Hrvatskog povijesnog instituta na Dunaju, Kopitarjev zbornik, Jernej Kopitar i zagrebački biskup Maksimilijan Vrhovec, str. 513–521.

⁷ Jože Pogačnik, Jernej Kopitar, Ljubljana 1977, str. 181.

⁸ To trditev je težko sprejeti, kajti ruski zgodovinar Jurij Venelin je pisal povsem drugačno zgodbo. V raziskovanju starodavnih in današnjih Slovencev je dokazal povsem drugačno plat resnice. Za Venelina je prihod nekih neopredeljenih Slovanov iz ruskega Pripjata navadna pravljica, kajti za to trditev zgodovinskih dokazov ni! Noben kronist iz tistega časa namreč česa takega ne omenja, čeravno poročajo o manj pomembnih premikih takratnih ljudstev. To tezo potrjuje slovenski raziskovalec, sodobnik Anton Perdih v študiji *Izvor Slovencev in drugih Evropejcev*. Zanimiv je Venelinov zapis, dokaz, o rimsko-slovenskih vojnah; prve med leti 32–12 pred Kristusom, druga slovenska vojna – padec Slovenije, leta 12 pred Kristusom in tretja slovenska vojna – dokončno podjarmljenje celotne Slovenije med leti 6–9 po Kristusu. (J. Venelin: *Starodavni in današnji Slovenci*, Društvo za promocijo stikov med Slovenijo in Rusijo, dr. France Prešeren v Moskvi, 2004, Založba Amaliotti).

altslovenischen Denkmäler geschrieben worden sind.) Ker pa v jeziku ni mirovanja, je vendarle prišlo do nekaterih omembe vrednih odmikov od staroslovenskega jezika (*der altslovenischen Sprache*).« (Str. 103) »Slovenski jezik so zapisali že v devetem stoletju, in sicer z glagolico in s cirilico, pa tudi z latinico. (*Geschrieben wurde die slovenische Sprache bereits im IX. Jahrhunderte und zwar in der Glagolitica und Cyrilica, aber auch mit der lateinischen Buchstaenschrift.*)» (Str. 105)

Ključna je trditev, da so deli današnjega slovenskega naroda neposredni potomci panonskih Slovencev, v katerih jeziku so bili zapisani staroslovenski spomeniki. Šuman torej niti malo ne dvomi o tem, da med prebivalci Panonije 9. stoletja in današnjimi Slovenci ne gre za kontinuiteto. Ta kontinuiteta obstaja vsaj pri današnjih vzhodnih Slovencih. **To tezo potrjuje tudi s temi stavki: »Po tem pogledu so madžarski, hrvaški in Slovenci vzhodne Štajerske (*die ungarischen, kroatischen und die Slovenen der östlichen Steiermark*) neposredni potomci tistih Slovenov (*die directen Descendenten jener Slaven*), v katerih jeziku so spisane bogoslužne knjige svetega Cirila in Metoda.** Nič manj k temu debilu ne pripadajo Slovaki, katerih jezik se je danes sicer približal češčini. To je temelj staroslovenske hipoteze (*Das ist der Standpunkt der altslovenischen Hypothese*).« (Str. 58)

Če gre za neizpodbitno kontinuiteto v primeru panonskih Slovencev iz 9. stoletja in delov današnjega slovenskega naroda, s čimer so mišljeni vzhodni Slovenci (Prekmurci, Prleki, Haložani in prebivalci Slovenskih gor), je seveda še toliko bolj logična kontinuiteta panonskih Slovencev iz 9. stoletja in tistih iz 16. stoletja, le da so tedaj panonski Slovenci prebivali na mnogo obsežnejšem ozemlju kot danes in so naseljevali tudi ozemlje med rekami Drava, Donava, Sava in Kolpa. Šuman je to lepo opisal v spodnjih stavkih:

»Glede pisnega jezika pa lahko rečemo, da Slovenci (*die Slovenen*) po Štajerskem, Koroškem, Krajskem in Primorskem z njim ohranjajo svojo skupno pripadnost ter jim že od Trubarja služi kot knjižni in pisni jezik; madžarski Slovenci (*die ungarischen Slovenen*) imajo svojo lastno knjižno pisavo in pravopis; hrvaški Slovenci (*die kroatische Slovenen*), ki jih Hrvati imenujejo 'kajkavci' zaradi vprašalnice 'kaj', ki jo Srbi in Hrvati izgovarjajo 'što' in se zato imenujejo 'štokavci', ti hrvaški Slovenci (*diese kroatische Slovenen*) so se torej od leta 1836 v pisnem jeziku združili z drugimi Hrvati; **pred tem časom so imeli svoj pisni jezik in v njem zapisano nezanemarljivo slovensko leposlovje** (*eine nicht unbedeutende slovenische Literatur*). Jezikovna meja med Slovenci na Hrvaškem in pravimi Hrvati vodi (*Die Sprachgrenze zwischen den Slovenen Kroatiens und den eigentlichen Kroaten geht von*) od Pitomače na Dravi nad Virovitico mimo Belovarja in Cirkvene, za Kapelo do Lupoglava; od tam gre mimo Ivaniča v Moslavino vse do krajev Lonja in Jasenovac na Savi; onkraj Save do Petrinja, onkraj Kolpe do Karlovca in od tam proti severozahodu preko Draganiča, Krašiča in Jastrebarskega do Drage blizu Krajnske, vključno s hrvaškim jezikovnim otokom v Gorjancih. Tudi otok na Muri (Medmurje) naseljujejo Slovenci iz istega plemena (*von dem gleichen Stamme der Slovenen bevölkert*); ime Slavonija (*der Name Slavonien*), končno, ki je do leta 1526 opisovalo zgolj območje med Dravo in Savo, kot je znano, ne izvira nič manj od slovenskih prebivalcev (*von den slovenischen Bevölkerung*), saj je tam najprej prevladovalo, medtem ko je ime 'Hrvati' šele po tem času prišlo v navado zaradi prihoda Hrvatov, ki so tja pribežali pred Turki. Tako se tudi slavonska mejna krajina (*Ebenso heiss die slavonische Grenzwehr*), ki ima od leta 1595 svoj sedež v Varaždinu, imenuje 'Slovenska krajina' (*die Windische Grenze*), za razliko od resnične 'Hrvaške krajine' (*der Kroatischen Grenze*), ki ima od leta 1579 sedež v Karlovcu.« (Str. 104)

Slovstveni zgodovinar, naš rojak Franc Simonič, ki se je rodil v Ivanjkovcih blizu Ormoža, je v knjigi *Slovenci (Die Slovenen)* napisal poglavje *Slovenska književnost*. V njem omenja tematiko, ki jo tukaj obravnavamo, naslednje besedilo: »Naposled moramo, četudi zelo na kratko, za dopolnitev slike o književnih prizadevanjih celotnega slovenskega rodu (*des gesammten slovenischen Stammes*) orisati še samostojen razvoj književnosti Slovencev na Hrvaškem in v Medmurju (*der Slovenen Kroatiens und der Murinsel*). Na splošno se ta književnost po deželi, kjer so jo gojili, označuje kot hrvaška kajkavščina. Vprašalnico 'kaj' pa kot obče znano narodno merilo naproti srbohrvaškemu 'što' in 'ča' štokavščine in čakavščine prepusti Slovincem (*der Slovenen*). Jurij Dalmatin je te Slovence (*diese Slovenen*) v šestnajstem stoletju označil za »bejjake«, kakor njih in njihovo deželo (bejjško) še danes imenujejo štajerski Slovenci

(*die steierischen Slovenen*). Ta, prav tako s protestantizmom začeta in do ilirizma v tridesetih letih našega stoletja trajajoča književnost, ima kot izumrl kulturni pojav le še jezikoslovno vrednost, ki pa je tem večja, saj se zdi, da je ta veja najvarčnejša pred vplivi evropskih kulturnih jezikov, saj jo razen severnega madžarskega področja v vseh smereh obkrožajo sami slovanski sosedi. Začela se je v Medmurju, kjer so grofje Zrinski, najmogočnejši pokrovitelji in privrženci protestantizma, na Bučičevo prošnjo v Nedelišču uredili tiskarno, ki so jo kasneje preselili v Varaždin. Prvi zanesljivo dokazan pisec v tem jezikovnem načinu je bil Mihal Bučič, ki je med leti 1564 in 1574 objavljajl protestantske spise. Le Ivan Pergošič je v protestantskem obdobju napisal oziroma prevedel (*Verböczyjev Tripartitum*, Nedelišče 1574) nekaj posvetne literature, vse drugo se je posvečalo izključno verskim namenom vse bolj razširjajoče se protestantske misli. Z izkoreninjenjem protestantizma je prenehala tudi književna dejavnost, dokler si je ni v drugi polovici sedemnajstega stoletja znova prilastila katoliška duhovščina. Zdaj je poleg nabožnih spisov izšlo še več praktičnih del za vsakdanje življenje. Znanstveno vrednost so obdržala slovarska prizadevanja Habeliča, Belostenca, Šušnika in Jambrešiča, ki na tem področju občutno ne prekašajo le svojih sodobnikov, temveč tudi marsikatero poznejše dosežke prave slovenske književnosti (*der eigentlich slovenischen Literatur*). Juraj Habelič, jezuit, sicer malo znan, je leta 1670 v Gradcu natisnil svoj »*Dictionar ili reči slovenske z vekšega ukup zebrane na pomoč mladenčev Horvatskoga i slovenskoga naroda*«. Ivan Belostenec, rojen leta 1595 na Hrvaškem, duhovnik pavlinskega reda, je večji del svojega dolgega življenja (umrl je leta 1675 v osemdesetem letu!) preživel v samostanu v Lepoglavi, kjer se je s premislekom in s poštenimi pripravami lotil svoje knjige »*Gazophylacium*«. Pred tem je namreč prepotoval vso Hrvaško, Slovenijeh, Dalmacijo in Istro s sosednjimi otoki vred in pri tem marljivo zbiral prispevke za svoj slovar. Zato je ilirsko-latinski del dokončal šele v osemindesetem letu svojega samostanskega življenja, latinsko-ilirskega slovarja pa se je lotil šele v svojem sedemdesetem letu. Delo je nato petinšestdeset let ostalo v rokopisu, dokler ga ni leta 1740 lepoglavski zbor predal v tisk v Zagreb. Jezuit Ferenc Šušnik, ki mu je delo ogrozilo zdravje, je v Zagrebu med svojim udobnim književnim okrevanjem zlagal slovar, pri čemer ga je podpiral njegov redovni sobrat Andraš Jambrešič (rojen v Zagorju na Hrvaškem), čigar slavno podjetje je leta 1739 prehitro končala njegova nenadna smrt. Delo je dokončal njegov tovariš Jambrešič in ga pod lastnim imenom izdal leta 1742 v Zagrebu z naslovom »*Lexicon latinum interpretatione illyrica, germanica & hungarica locuples*«, poleg tega pa tudi »*Index illyrico sive croatico-latinus*«.

Razen razmeroma številnih nabožnih spisov se je ta književnost v drugi polovici osemnajstega in na začetku devetnajstega stoletja, ko so Madžari začeli prebivalcem Hrvaške vsiljevati svoj jezik, razširila tudi na posvetno področje, kjer sta bila najpomembnejša pisca Mikloušič in Lovrenčić. Tomaš Mikloušič se je leta 1767 rodil v Jaski, študiral je v Zagrebu in Budimpešti, postal je duhovnik in profesor slovnice na arhigimnaziji v Zagrebu. Njegova dela v verzih in prozi so zelo številna. Ta vneti domoljub je umrl leta 1833. Jakob Lovrenčić, rojen v Zagrebu okoli leta 1770, je bil več let oskrbnik grofa Draškoviča na gradu Trakoš

an in je kasneje živel kot zasebnik in navdušen pospeševalec narodne književnosti pri Varaždinu. Proza njegovih pripovedi je v klasični kajkavščini! Omeniti moramo še druge: T. Brezovački, Mat. Jandrič, Ant. Mihanovič, Imbrih Domin in številni drugi. Svojega zadnjega predstavnika je našla pri Ignacu Kristianoviču, rojenem leta 1796 v Zagrebu, kanoniku zagrebske stolnice, ki je poleg mnogih nabožnih spisov izdal v nemščini tudi slovnico tega jezika, ki ga imenuje hrvaškega (Zagreb 1837). V drugi polovici sedemnajstega stoletja so se pojavili že pisci, ki so v čisto kajkavščino mešali ča- in štokavščino, tako na primer grof Peter Zrinski (leta 1671 pri dunajskem Novem mestu zaradi hudodelstva proti njegovemu veličanstvu obglavljen!) v pesmi, ki jo je njegov brat Nikolaj prevedel iz madžarskega jezika, »*Adrianskoga Mora Sirena*« (Benetke, 1660) ter Pavel Ritter Vitezovič (rojen leta 1650, leta 1713 umrl na Dunaju), izjemno prizadeven in za prebujanje književnega razvoja zelo zaslužen domoljubni pisatelj. Medtem ko moramo opaziti vedno večje razširjanje te tako imenovane hrvaške književnosti, katere središče je že davno postal Zagreb, se ne smemo čuditi, da so z ustoličenjem ilirizma Ljudevita Gaja najbolj nadarjeni izbrali že stoletja v Hercegovini gojeno jugozahodno narečje, ki naj bi Srbe in Hrvate, čeravno v obliki dvojne pisave in dvojne imena, popeljalo k enotnosti.

Celotna književna dejavnost v tako mnogo pokrajin razdeljenega slovenskega rodu (*des in so viele Provinzen*

getheilten slovenischen Stammes), katerega razdrobljenost ni le v začetkih, temveč tudi v svojem razvoju našla tako naraven izraz, nam prikazuje žal vse preveč zvesto sliko velikega slovanstva v malem (*ein allzugetreues Bild des grossen Slaventhums im Kleinen*)! (Str. 150–152)

Knjiga *Slovenci* (*Die Slovenen*) je med Hrvati, kot smo že zapisali, vzbudila precej izrazito negativnih, v nekaterih delih celo šovinističnih odzivov, ki postavljajo na laž idealizirano sliko o slovensko-hrvaškem zgodovinskem prijateljstvu. Ta dejstva so posebej zanimiva zato, ker se precej podobni politični odnosi kažejo tudi dandanes. Temeljni vzorci delovanja so pravzaprav enaki tako med Slovenci kot tudi med Hrvati.

Zaradi dejstva, da so profesor Šuman in njegovi sodelavci slovensko panonsko slovstvo iz 16. in 17. stoletja uvrstili med slovensko slovstvo, kamor tudi sicer po pravici spada, se Hrvati na Dunaju iz protesta niso hoteli udeležiti velikega slavlja v čast obletnice profesorja Franca viteza Miklošiča. Hrvaška mladina, ki je bila pod močnim vplivom Hrvaške stranke prava je namreč označila Miklošiča za sovražnika Hrvatov. V bran Miklošiču je leta 1883 Matija Murko napisal poslanico Hrvatskemu akademskemu društvu »Zvonimir« na Dunaju z naslovom »Miklošič in Hrvati«, ki jo je v imenu Slovencev napisal kot predsednik Slovenskega akademskega društva »Slovenija«. Celotna Murkova poslanica je bila objavljena v časniku *Slovenski narod* v obdobju od 7. 8. 1883 do 18. 8. 1883, v celoti pa je objavljena tudi v knjigi *Slovenci* (*Die Slovenen*).⁹

Poglejmo zato zgolj tisti del Murkovega pisanja, ki neposredno zadeva vprašanje panonskega slovstva iz 16. in 17. stoletja.

»Drugi Miklošičev greh je trditev skoro vseh slavistov, da so stanovalci zapadnih županij hrvatski kajkavci po jeziku Slovenci. Da še dandanes obstajajo resni ljudje, ki se ob tem spotikajo, je pač žalostno. Človek se mora smejeti, ako čita kaj o »pokvarenosti« ali celo »najpokvarenijoj kajkavštini« in »čakavštini«. Take pokvarenosti jezikoslovstvo ne pozna, ampak njemu je vsaka res živeča oblika sveta. To so pač po polnem drugi jeziki ali bolje rečeno narečja. Ker se pa jezikoslovec mora predvsem tudi zanimati za živi jezik – drugači bi ravnal kakor botanik, ki bi svojim preiskavam za podlogo jemal cvetlice, ki jih izdeluje modistinja – in ker se nobeno narečje ne ujema po polnem z geografičnimi in političnimi mejami, pride mnogokrat z navadnimi pojmi o narodnosti navzkriž«.

Pri panonski slovenščini v 17. stoletju Marn najprej omeni tri avtorje, ki sodijo v 16. stoletje: Bučiča (Mihal Buchich), Pergošiča (Januss Pergossich) in Vramca (Antol Vramecz), njim pa sledijo štirje avtorji iz 17. stoletja, in sicer Belostenec (Januss Beloszteneecz), Vitezovič (Paval Vitezovich), Petretič (Peter Petretics) in Habelič (Juraj Habelich).

Škofu svete cirkve zagrebečke slovenske Petretiču posveča kar dve in pol stran Jezičnika, med drugim je objavil tudi imena mesecev, ki so bila v rabi med panonskimi Slovenci oziroma *Kalendarium Slovenski*. (Str. 51–54) Jurija Habeliča imenuje »najboljši iz te dobe«, iz predgovora k njegovemu slovarju pa je razbral, da je bil tudi vzgojitelj pri grofu Turjaškem, saj je to svojo knjigo posvetil štirim sinovom grofa Turjaškega, »premilostnim svojim zavetnikom«. Na štirih straneh (str. 54–58) je Marn opisal Habeličeve knjige: *Zercalo kreposti* (*Zercalo Mariansko*, Gradec 1622), *Dictionar, ili Rechi Szlovenske* (Gradec 1670) in *Pervi Otca Nassega Adama Greh* (Gradec 1674).

Iz slovensko-latinskega Habeličevega *Dictionarja* je Marn posebej poudaril kar nekaj besed, med njimi gesla: *Slovenec* – *Sclauus, Illyricus*; *Slovenska zemlja* – *Sclavonia in Slovenski* – *Illyrice, Sclavonice*, ki so zelo pomembna za razumevanje slovenske zgodovine in jezikoslovja ter jih vse premalo upoštevajo današnji slovenski zgodovinarji in jezikoslovci.

V zvezi s Habeličevo knjigo *Pervi otca Našega Adama Greh*, ki je bila posvečena škofu slovenske-zagrebske cerkve Martinu Borkoviču, je Marn zapisal: »V dokaz, kako lepo in lahko kajkavščino, t. j. slovenščino, je pisal Habelič, bodi (v gajici) tole:

Predgovor. Nakaniuši našega Zveličitelja Gospodina Kristusa zemeljski žitek nakratkom popisati slovenskem našem jezikom, i iz njega neke kersčanske navuke izpeljati...«. (Str. 56)

Iz nadaljevanja Marnovega prepisa Habledičevega pisanja v gajici naj omenimo še naslednja stavka: »Vsegdar je **pervo slovenskoga orsaga**, ljudi kakti pravoga kerščanskoga Catholičanskoga, ta hvala i dika bila, dasu najprvo verni u prave Rimske vere bili, pak svojem kraljem, Banom, Generalom, Capitanom i druge zemeljske tot cirkvene, tot svetske gospode. Kem poslom odluček, kakvo ga su želeli da se neki, kteri su stali medj Sutlum, ka voda Štaersku zemlju i Dravum od **slovenskoga orsaga** luči; Neka listor čez Savu preidu, i nekuliko dalje pojdu, da se i oni hote po malom uremenu ali na ptujskom ali na varaždinskom polju žnjimi skupiti, i oružje združivši sreću kušati.« (Str. 56)

Anton Raič je v Letopisu matice Slovenske za leto 1887 objavil svojo razpravo z naslovom *Peter Petretič*, ki jo začena z naslednjimi besedami:

»Znano je, da stanuju v varaždinski, križevski i zagrebski županiji kajkavski Slovenci – kajkavci, – ki so se i v XVI. i XVII. veku popolnoma zavedali svojega slovenstva; denes se imenujo sploh Hrvate po deželi, v koji bivajo. Dozdaj smo se vse premalo pečali s kajkavskimi Slovenci, ki nas tesno vežo na Hrvate, kakor da bi ne bili našega rodu, naši bratje.«¹⁰

Potem ko je na kratko opisal Petretičev življenjepis, Raič preide na njegovo delo:

Petretičeva književna dela se dele: 1. na latinska ali zgodovinska i 2. na slovenska ali bogoslovna.

V prvi red jegovih del gre: »*Historia de Valachorum, in Confiniis Regni Slavoniae degentium, Episcopatus origine, progressu et effectibus.*« To na 23 listih pisano delce prihaja ali od Petretiča samega ali pa jo je pisal jegov sodobenik pod njegovim uplivom. To delce je sentencijozno: smer mu je bil uničiti oblast pravoslavnihi popov i vse iztočnike podvrči rimski oblasti.

Drugo Petretičevo povestno delce: »*Relatio de Episcopatu Svidnicensi, anno 1667 Caesari facta*« ima tisti namen kakor prvo.

Važnejši nego ti dve zgodovinski delci so za nas jegovi v drugi red spadajoči:

»SZVETI EVANGELIOMI, Koteremi fšveta Czirkva Zagrebecska Szlovenzka, okolu godifcsa, po Nedelye te Szvetke fšve: Z-JEDNEM KRATKEM CATEchifmusem, za nevmetelne lyudi hafznovitem: Szvetloga i Višzoka poštuvanoga Gozpodina Gozpodina PETRA PETRETICSA, Bifkupa Zagrebecskoga, Oblaztjum, i ztrofkom, i Szlovenzkem fšzlovom na fšvetlo vun dani, i fštampani z-dopufcsenjem Gornyeh. Vu NEMSKOM GRADCZE. Na jezero fšezt zto petdefzet i pervo leto. Pri FERENCZE WIDMANSTADIUSE fštampare.«

Iz naslova samega se ne more na tenko razbrati, ali je Petretič to knjigo sam pisal ali pa po kom drugem dal pisati ter jo on samo na svoje troške izdal. No iz predgovora od njega samega pisanega zvemo, da ga je na izdavanje tega dela napeljal zgled ogerskega nadvladike Petra Pasma, kteri je izdal v magyarskem jeziku propovedi, i da je mahoma na početku svojega vladikovanja »vcfinil (ni fšzam po fšzebe nego) po drugeh, gluboko vucfeneh, i višzoko mudreh Redovneh Lyudeh i Paztireh Czirkveneh; napyervlye, Recsi fšzvete Evangeliomov (kii fšzu vu Szlovenzkom orfšzage, okolu godifcsa obicfni i navadni) iz Dijacfkoga te Vugerzkoga textusa, na nafse pravo Szlovenzko Zagrebecsko fšzlovo, pravdeno (poleg moje fštime) prenezt; od recsi do recsi, gde je bilo mogucse, te je Szlovenfcsina prepuztila.«

Iz predgovora, ki spode sledi zvečine, vidimo, da Petretič v začetku svojega vladikovanja ne dal samo evangelijev po drugih duhovnikih prevesti iz latinščine i magyarščine, nego i splošne molitve i novi nauk krščanski; tako i duhovne pesni, ki so dodane evangelijem konci knjige.« (Str. 188–189)

Na straneh 190 do 195 je Raič objavil Petretičev Predgovor k Svetim evangeliomom v izvirnem ogrskem črkopisu, ki predstavlja enega redkih, če ne celo edino tovrstno branje dostopno sedanjim Slovincem. V nadaljevanju je na straneh 195 in 196 objavljen še *Kalendarium slovenski*, Od Leta i od jegovih delov (*Kalendarium Szlovenzki*, Od Leta, i od nyegovih deelov.)

V zvezi s Predgovorom je za nas vsekakor najbolj zanimivo Raičevo mnenje, ki se glasi (str. 203–205):

»Petretič je zanimiv v svojem predgovoru, ker vedno **povdarja svoje slovenstvo** i večkrat govori, negoli kterikoli pisatelj o Slovincih v zagrebskej vladikovini. – Vsi kajkavski pisatelji govore le o svojem **slovenskem jeziku**, n. pr. Pergošić je obrnol Verböcšijev zakonik na slovenski jezik.

Vsi kajkavski pisatelji, osobito pa Petretič, povdarjajo neprestano svoje **slovenstvo** (Petretič že dvakrat v naslovu:

¹⁰ Fran Levec, Letopis matice Slovenske za leto 1887, Matica Slovenska, Ljubljana 1887, str. 185.

Czirkva Zagrebcska Szlovenzka; Evangelioni Szlovenzkm fzlom na szvetlo vun dani i fstampani; – Petretics v fzem Szlovenzkg Orfzaga Czirkvenem Paztirom. pag. 3; 6 poftuvani Brati Szlovenzkg Orfzaga Plebanusi i duhovni Paztiri pag. 9; na nafse pravo Szlovenzko Zagrebcsko fzlom . . . gde je Szlovenfcsina prepuztila pag. 10; vu nafsem Szlovenzkom orfzage, Szlovenzkm jezikom fstampah pag. 10 itd.) imenuje se Slovence v razloček od Hrvatov, s kojimi prebivajo v jednej deželi, ravno tako kakor se i dendenešnji imenujo Slovenci na Štajarskem, Koroškem i Primorskem Slovence v razloček od Nemcev i Italijanov ž njimi onde bivajočih, dočim se Slovenci na Kranjskem imenujo še dendenešnji navadno samo Kranjce i so prulje vsi naši pisatelji na Kranjskem pisali samo kranjski jezik, kranjsko gramatiko i. dr. – Trubar, Dalmatin in dr. imenujo kajkavce »**bezjake**«. Jednako je imenujo še denes štajarski blizu Hrvaškega bivajoči Slovenci – bezjake.

Že v začetku naše razprave smo zvedeli, da so se v zagrebski, varaždinski i križevski županiji bivajoči Kajkavci imenovali v XVI. i XVII. veku izključljivo **Slovence**. Ščasom so to svoje slovensko ime zamenjali s **hrvaškim**, nazivajoči se po deželi, v koji stanuju, ter so se imenovali pred Gajevim nastopom **pred** pol vekom le Hrvate, ali prav za prav po magyarskeji obliki »**Hovrate**«. Ostali izven navedenih treh županij bivajoči Hrvatje pa se neso imenovali Hrvate, nego Graničare ali Krajišnike, Medjumurce, Slavonce, Srimce, Bošjanke i Dalmatince.

Iz vsega navedenega sledi tore, da so Kajkavci **Slovenci** a ne Hrvatje i sicer 1. ker se sami povsod imenujo samo Slovence (i so oni gotovo i vedeli kake narodnosti da so) i 2. ker so že davno dokazali i jezikoslovniško Miklošič, Jagić, Daničić i dr. jhovo slovenstvo.

V tem našem kratkem pregledu je zanimivo pisanje Andreja Fekonje v Ljubljanskem zvonu 1890, letnik 10, številka 1, z naslovom Antona Vramcza Predechtva i Postilla (str. 49–54). Fekonja je dobil v roke poškodovan izvod Vramčeve Postille, ki so ga več generacij uporabljali prleški Slovenci pri Svetinjah, nedaleč od Vramčevega Ormoža, in v zvezi s tem zapisal:

»Jeden izvod te knjige je nedavno našel tudi učitelj g. Fr. Vabič v hiši nekega viničarja pri Svetinjah blizu Ormoža ter ga podpisancu blago voljno poslal v pregled. Vredno je pač, da se nekoliko izpregovori o tej gotovo redki književni starini naši, – katere sicer še J. Marn v svoji »Knjigi Slovenski v XVI. veku« (»Jezičnik« 1883) ne omenja.

Knjiga, katero imam pred seboj, vezana je bila prvotno v lesene, z usnjem prevlečene platnice z mednima zapencema; a je sedaj od platnic ostala samo še sprednja, no že tudi malone vsa ogoljena; zadnje pa že več ni poleg. Posamezni listi, na nekoliko požoltele papirji, ohranjeni so še precej dobro – kolikor jih še baš je v knjigi, katera žal že tudi ni več cela. Sreča, da jo je omenjeni g. učitelj rešil popolne pogube; kajti (kakor mi sam javlja) baš ko je stopil v kočo dotičnega viničarja, ravnala sta mala otroka prav neusmiljeno s knjigo ter že iztrgala kakih šest ali sedem listov. No, sicer pa jih nedostaje še mnogo več.« (Str. 50)

Andrej Fekonja je podrobneje obdelal omenjeno tematiko v svojem spisu z naslovom Kajkavski pisatelji in njihovi spisi, ki je leta 1885 izšel v 11. in 12. snopiču Kresa. V njem je sicer opisal vse pisatelje, ki so jih Hrvati tedaj že označevali kot kajkavske, torej tudi tiste, ki jih ne moremo enačiti z avtorji slovenskih panonskih knjig iz 16. in 17. stoletja. Svoj spis začena z zgodovino in zapiše, da so se Slovenci po njenem pričevanju naselili »ne samo v današnji Slovenski in v onih sedanjih ponemčenih deželah, nego tudi v sedanji Hrvatski in jugozapadnje Ogerski; no že v skoro nato sledečih bojih avarskih, a še bolj pa v poznejših turških nastanilo se je med njimi ob srednji Savi in Dravi tudi mnogo Hrvatov pribeglih iz Dalmacije. Vsled takega mešanja slovenskega in hrvatskega življa nastal je v dotičnem plemenu jezik, kteri je v knjigi znan po imenu »kajkavski«, »kajkavščina«, in ljudje, to narečje govoreči, so »Kajkavci«. A to so prebivalci županije varaždinske, zagrebske do Kolpe in križevske s polovico bivše varaždinske krajine ter Medjimurja, tj. v sedanji Hrvatski razven jugozapadnega dela in v kosu Ogerske takraj Mure. Ovi del zemlje, namreč današnja Hrvatska, imenoval se je sprva gornja Slavonija (pravilno gornja Slovenija, op. avtorja), a po mohački bitki l. 1526 dobil je naziv: Hrvatska in stanovniki v njej: Hrvati. (Pravi Hrvatje so bili prej le v Dalmaciji.)

Ono takozvano kajkavsko narečje je jako podobno našemu slovenskemu, in njegovi, tj. tako imenovani kajkavski pisatelji XVI. in XVII. ter deloma še XVIII. veka imenujejo ga naprosto »slovenski jezik« in deželo svojo »slovenski orsag« (magy. = dežela). Zaradi tega naziva in zbog velike sorodnosti, kakor tudi z ozirom na prvotni zgodovinski dogodek prištevajo nekateri našinci, osobito Kopitar in Miklošič ter drugovi, Kajkavce k Slovincem in kajkavščino k slovenščini; drugi pak, kakor Šafarik, Pypin, imajo jih za prave Hrvate, a njihov jezik uprav za narečje hrvatsko. Isto

tako skoro vsi današnji Hrvati – z malimi izjemami (Babukić, Kukuljević, Jagić, koji smatraju vendar to stran za slovensko). Iv. Milčetić skuša n. pr. v »Vienci« 1880 (Jesu li naši Kajkavci Hrvati? Govore li hrvatski? Br. 3–11) dokazati, da znači onim Kajkavcem izraz »slovenski« ono isto, kar Dubrovčanom »slovinski«, namreč obćeslovanski, a kajkavščina ide po glasoslovju in oblikoslovju k pravej hrvaščini.

Bodi si že temu tako ali onako – eno stoji, kar je nesmrtni Gaj l. 1833. tako navdušeno vzkliknol o Hrvatih in Slovencih: »Nas je negda jedna majka draga rodila, s jednim nas je – Bog joj plati – mlekom dojila!« Toda po besedah istega pesnika, »jal i natlob njoj su sine sve razdružili, stare slavne domovine diku srušili«.

Dejansko spadajo oni Kajkavci dandanes kakor po politiki, tako i po literaturi k Hrvatom, poslednje vsled »ilirizma«, po katerem jih je slavni Ljudevit Gaj počenši od leta 1835 v književnem jeziku, štokavščini, združil s pravimi Hrvati in tudi s Srbi ovo narečje govorečimi. Od tedaj se namreč v kajkavskem narečju (v ožjem smislu) skoro nič več ni pisali in dandanašnji se v njem ničesar več ne tiska.« (Str. 577–578)

Opomba 1: »**Kajkavci**« imenujejo se tako po vprašalnem zaimku »**kaj**«; a zato se oni kateri za isto upotrebljujejo »**ča**«, zovejo »**Čakavci**«; katerim pak rabi »**što**« v isto svrhu, so »**Štokavci**«. – Po tem takem bi se tudi mi **Slovenci** mogli imenovati »**Kajkavci**«; »**Štokavci**« so vsi **Srbi** in del **Hrvatov**, a »**Čakavci**« vsi **Hrvatje**«. (Str. 577)

Najbolj zanimivo z današnjega vidika je, da so se naši dedje (v podpoglavju 1. Nekdanje slovenske naselbine) učili o panonskih Slovencih; »njih potomci so najbrž današnji Slovenci na vzhodnem Štajerskem in na zahodnem robu Ogrskega ter Kajkavci na Hrvatskem« ter o noriških ali karantanskih (korotanskih) Slovencih; »njih potomci so današnji Slovenci izvemši one ob štajersko-ogrske meji«. Panonski Slovenci so govorili panonsko-slovenski jezik, med njimi pa sta v 9. stoletju sveto vero oznanjala blagovestnika sv. Ciril in Metod, »noriskim Slovencem pa je služila korotanska slovenščina, ki se v obče zloga s tem jezikom, ki ga še dandanes govore na jugo-zahodnem Štajerskem, koroškem in Kranjskem in ki rabi sedaj vsem Slovencem za pismeni jezik.«¹¹ V nadaljevanju je govora o največji slovenski pokrajini Karantaniji, o drugi slovenski pokrajini Panoniji ter o njenih nekdanjih mejah in mestih, gradovih ter vaseh. Omenjeni sta še Krajnska, ki je bila v 9. stoletju združena s Karantanijo (str. 3) in Istra (str. 4). Za nas je pomemben naslednji zapis: »Tudi kajkavci (bezjaki) na Hrvatskem v varaždinski, kriški in zagrebski županiji, ki so dandanes zamljepisno in slovstveno združeni s Hrvati, so po rodu Slovenci.« (Str. 4):

»Kajkavski govor, koji danas, s punim pravom, brojimo među srpsko-hrvatske dijalekte pa, bar dijelom i čakavština, nalazili su se od početka u oblasti sjeverozapadnog (kasnije slovenačkog) jezičnog razvitka, pa su tek kasnije odmakli od ovog središta njihovog prvobitnog razvitka, pošto je njihova zemlja došla pod novu političku vlast, hrvatsko kraljevstvo. Time su promijenjene tadašnje socijalne, pa zbog toga i jezične komunikacije, te je počelo uže naslanjanje, u južnoistočnom pravcu, na štokavsku jezgru. **Kajkavština je, po svojoj osnovi, slovenački dijalekat, koji je pod uticajem političkih i kulturnih prilika preuzeo i još preuzima štokavske crte.** Od svog prvobitnog obima ona je podostu izgubila, jer su se Kajkavci gdje gdje naročito na istoku, potpuno asimilirali doseljenim Štokavcima, dok je drugdje u južnozapadnom pravcu, gdje je sebi asimilirala čakavština, dobila na teritoriji. Tako postaje razumljivo, da ova srpskohrvatska dijalekta imaju sa slovenačkim jezikom mnogo starih zajedničkih crta, kojima se odvajaju od štokavštine. Sa štokavštinom ih međutim združuju mlade, u kasnijim vremenima razvijene pojave.

O slaganju slovenačkog jezika s kajkavštinom svjedoče ove pojave, koje su objema zajedničke: nazalni vokal *q* prelazi u *o* (i kajkavski dijalekat je iz starijeg uskoga *o*); *z* *dj* i *zgj* dali su ovdje kao i ondje *ždž*, što je u nekim kajkavskim dijalektima i u slovenačkom Prekomurju još očuvano, a inače se u slovenačkom jeziku i u kajkavštini uprostilo u *ž* (prema čakavskom *žj* i štokavskom *žd*); stvarna upitna zamjenica *kaj* (prema čakavskom *ča* i štokavskom *što*), nepčano *ř* raspalo se u poziciji pred vokalom u *rj* (prema čakavskom i štokavskom *r*); za *отъсь* nastupilo je u sing. oblik *oča*, u plur. *očevi* (u kajkavštini sada već izumrlo, u slovenačkom jeziku sačuvano samo djelomično); obrazovanje futura sa *bōdō*, generalizacija nastavka *ov* u genit. plur. muških imena; leksikalne zajedničke crte.¹² Još više zajedničkih crta ima između slovenačkih dijalekata (u Štajerskoj) i kajkavskih: *ъ* i *ь* daju u jakoj poziciji *e*; *-l* ispred suglasnika prelazi u *o*, vokalne *l* u *u*; kajkavski refleks za *ě* (različan u pojedinim dijalektima) predstavlja produženje slovenačkog dijalekatskog pojasa sa *ej* < *ě*; isto tako imamo i ovdje i tamo *j* (ili još nazalno *j*) za *ř*; dugo *u* prelazi u *ü*, dugo *a* u *o* tu valja uopće naglasiti, da u kajkavskom vokalizmu vlada jaka tendencija razvitka kao u slovenačkom, tj.

¹¹ Jakob Sket, Slovenska slovstvena čitanka za sedmi in osmi razred srednjih šol, tretja izdaja, Dunaj 1914, str. 1.

¹² Francev, Archiv für slavische Philologie, 29, 379.

u dugim slogovima napetost i sužavanje, a u kratkim širina i redukcija); krajno –m prelazi u n; izobraženje samo jednovrsnog silaznog akcenatskog kvaliteta; početno u dobiva protezu v; specijalno za prekomurski i kajkavski govor usporedi ždz iz zdj i zgj; nastavak ov u instr. sing. fem. ženóuv, ribof), koji je postao iz om kakav je još u kajkavskom dijalektu; -oga, -omu i t. d. u složenoj deklinaciji, što iz kžto, šteti iz chžtėti, vn iz mn; adverbni na – ečki, ečke; juga, nega u III. sing. prez. za je odnosno ni i t. d.«

Jagić pa je o t. i. kajkavščini zapisal (v obdobju, ko je še živel Franc Miklošič op. avtorja): »Posebej je treba omeniti, da se severozahodno ozemlje Hrvatov – to je tako imenovana provincijalna Hrvaška – s svojim narečjem toliko razlikuje od ostalega hrvaškega in srbskega naroda, da glede na današnje zakone jezikovne sorodnosti to ni čisto hrvaško ali srbsko narečje (štokavsko ali čakavsko), temveč je pomembno pomešano z zahodno slovenščino, ali pravilneje: **to je slovenščina, ki vleče po hrvaško**. Zato so tudi pred dvema, tremi stoletji tukajšnji književniki rekli (Pergošić, Vramec, Petretić, Habdelić), da pišejo v slovenskem jeziku. **Ker zgodovina ničesar ne ve o tem, da bi kdaj pozneje slovenščina toliko nasmetila hrvaško narečje, da bi iz te mešanice izšlo današnje kajkavsko hrvaško narečje, vsi jezikovni razlogi pa slutijo na nekakšen proces mešanja, v katerem je bila slovenščina večinska** (lahko tudi veljavnejša, op. avtorja) **od hrvaščine**, je možno, da so v nejasnih Konstantinovihih vesteh, ki kažejo na to, da niti sam ni bil najbolj prepričan, skrite velike etnografske skrivnosti o narodnih odnosih med Slovenci in Hrvati sedmega stoletja. /.../ Glede na to, kako danes gledamo na ugled, velikost in pomembnost slovenskega plemena, ki se je rastezalo po panonskih ravninah proti današnji Sloveniji, na vzhodu pa se dotikalo celo sorodnega bolgarsko-slovenskega naroda, se ne zdi nemogoče, da je tako imenovana hrvaška kajkavščina nastala tedaj, ko so se Hrvati, ki so prodirali na jug, v teh zgornjih straneh domovine, t. j. med Dravo in Savo, zmešali s tamkaj že najdenimi predniki slovenskega porekla. /.../ Dozdeva se tudi to, da so Hrvati prej uredili državo v severni Hrvaški (med Dravo in Savo), kot pa v južni (v Dalmaciji in Primorju). Med takšne Slovence, ki so od začetka naše zgodovine delili hrvaško usodo, in v številnih dogodkih celo prednjačili celotnemu hrvaškemu narodu, sodijo današnji prebivalci varaždinske županije, zagrebske približno do Kolpe in križevske s polovico varaždinske krajine ter naposled Medmurje in na Ogrskem nekateri kraji vzdolž Drave. Točne meje kajkavščine nasproti stokavščini (na zahodu) in čakavščini (na jugu) potekajo tako: zamislimo si črto, povlečeno od Drave pri Pitomači nad Virovitico z Belovarjem in Cirkveno, pri Kapeli do Lupoglava; od tod naprej Ivanič v Moslavini do vasi Lonje in Jasenovca na Savi, potem po Savi do Petrinje in po Kolpi do Karlovca; od tod k severo-zahodu preko Draganića, Krašića, Jastrebarskega, naposled pa obkroživši Žumberak prestopi pri Dragi na Krajnsko.«

Izvirno besedilo se glasi: »Naročito valja spomenuti, da se sjevero-zapadni kraj Hrvata – to je tako zvani hrvatski provincijal – od svega ostalog hrvatskoga i srbskoga naroda narječjem svojim u toliko razlikuje, da sudeći po današnjih zakonih jezične srodnosti ovo niti nije čisto hrvatsko ili srbsko narječje (štokavsko ili čakavsko), već je znamenito pomiešano sa zapadnom slovenštinom, ili pravije: **to je slovenština, koja zanosi na hrvatsku**. Zato i kazaše prije dva-tri vieka ovdašnji književnici (Pergošić, Vramec, Petretić, Habdelić) da pišu jezikom slovenskim. Počem historija ništa o tome nezna, da bi igda kasnije slovenština toliko natrunila bila narječje hrvatsko, te bi iz one mješavine izašlo današnje kajkavsko-hrvatsko narječje, a svi razlozi jezični slute na nekakav proces miešanja, gde j bješe slovenština preteznija od hrvaštine, to je sva prilika, da su u nejasnih viestih Konstantinovihi, koje pokazuju kako nije ni sam o tom upućen bio, sakrivene velike tajne etnografske o narodnih odnošajih između Slovenaca in Hrvata sedmoga vieka. /.../ Po onomu kako danas dohvatamo ugled, veličinu i važnost plemena slovenskoga, koje se po ravninah panonskih prema današnjoj Sloveniji pružilo a na istoku čak srodnoga se bugarsko-slovenskoga naroda dodirnulo, nečini se nemoguće, da je tako zvana hrvatska kajkavština otuda postala, što su se Hrvati provaljujući na jug, u tih gornjih stranah nove domovine, tj. medju Dravom i Savom, izmiešali sa našastimi već onuda prednjaci poriekla slovenskoga. /.../ Čini se i to, da su se Hrvati prije na državnu uredili u sjevernoj Hrvatskoj (medju Dravom i Savom), nego li u južnoj (u Dalmaciji i primorju). Medju ovake Slovence, koji su od početka naše historije hrvatsku sudbinu dielili, dapaće kod mnogih zgoda upravo prednjačili čitavom hrvatskomu narodu, spadaju današnji stanovnici županije varaždinske, zagrebačke, od prilike do Kupe, i križevačke s polovicom varaždinske krajine, napokon Medjimurje i u Ugarskoj nekoji krajevi duž Drave. Točnije granice kajkavštine napram stokavštini (na zapadu) i čakavštini (na jugu) idu ovako: mislimo si crtu povučenu od Drave kod Pitomače nad Viroviticu uz Belovar i Cirkvenu, kraj Kapele do Lupoglave; odatle idući uz Ivanič Moslavinom do sela Lonje i Jasenovca na Savi, zatim Savom do Petrinje i Kupom do Karlovca; odatle k sjevero-zapadu preko Draganića, Krašića, Jastrebarskoga, dok

okruživ Žumberak prelazi kod Drage u Kranjsku«. ¹³

Povzetek

Za sklepe misli sem povzel razmišljanje, z naslovom *Zgodovina slovenskega slovstva 1. del – Književno poročilo*, objavljeno v *Ljubljanskem zvonu*, l. 15, štev. 4, Ljubljana 1895, str. 316, avtorja Vatroslava Oblaka, citiram:

Morebiti, da utegne kdo pitati, čemu povdarjamo Kajkavcev slovenstvo tolikokrat? Kajkavcev slovenstvo povdarjamo zato toliko, ker so si nakopali na glavo gore imenovani učenjaki – Miklošič in dr., – s svojim znanstvenim dokazom sovraštvo večine Hrvatov. Kdo se ne spominja kako so se bili Hrvatje (Vijenac i dr.) razsrdili zarad l. 1881 na svetlo prišle knjige *Die Slovenen*, v kateri se kajkavski pisatelji prištevajo po znanstvenih preiskavah Slovincem – umeva se le v jezikoslovnem oziru – ne pa Hrvatom? Nam se ta prepir vidi nepotreben in mi nahajamo v Kajkavcih ono vez, ki nas je nekdanj vezala z brati Hrvati. Kajkavščina ni mešanica slovenščine in hrvaščine, kakor se je nekdanj mislilo, **nego staro prehodno narečje slovenske in srbohrvaške dijalektične skupine**, in sicer je severno kajkavsko narečje sorodnejše slovenščini, južno pa čakavčini. V novjšem času je prodrlo že več hrvaških črt tudi v severno; koliko pa je starega vpliva hrvaškega, posebno štokavskega, bodo šele **podrobna preiskovanja dognala**. Konec citata.

NB: Vatroslav Oblak je zapisal skoraj preroške besede, zato je treba njegovo pisanje podrobneje razčleniti. Najprej je v svojem besedilu uporabil pojem »srbohrvaška dijalektična skupina«. O srbohrvaški dialektični ali narečni skupini, je moč govoriti le, če bi obstajal tudi srbohrvaški jezik. Ta je res celo uradno obstajal po Oblakovi smrti, vendar zgolj do razpada SFR Jugoslavije leta 1991. Tedaj je tudi srbohrvaški jezik razpadel na srbski in na hrvaški jezik. Zato prav ta primer lepo kaže, kako se znanstvena obravnava, ki izhaja iz trenutnih političnih agend, lahko kaj hitro izkaže kot povsem zgrešena in na trhljih ali majavih nogah. Točno to se je zgodilo s srbohrvaškim jezikom ter posledično tudi s srbohrvaškimi narečnimi skupinami. In to celo v manj kot sto letih od pisanja Vatroslava Oblaka.

Ni pa Vatroslav Oblak mogel vedeti, kaj bodo v zvezi s čakavščino, ki so jo v njegovem obdobju, na čelu z Miklošičem, vsi šteli za čisto hrvaško narečje ali jezik, v prihodnosti **»podrobna preiskavanja dognala«**. Jezikoslovec in slovstveni zgodovinar, profesor Dragan Šanda, je namreč napisal svojo zgodovinsko razpravo **Kajkavci in staroslovenščina od historične strani**, v kateri je znanstveno dokazal, da predstavlja čakavščina dejansko zgolj del kajkavskega narečja slovenskega jezika. ¹⁴

Študija profesorja Šande nam odlično pojasni, kako je prišlo do spremembe kajkavskega jezika ali narečja, od slovenskega proti srbskemu, rezultat te spremembe pa je novonastali »hrvaški jezik«, o katerem v starih časih ni bilo ne duha ne sluha. Da hrvaškega jezika starejše zgodovinsko obdobje sploh ne pozna, je zapisal celo največji hrvaški jezikoslovec vseh časov Vatroslav Jagić: » /.../ iskal sem, da bi našel ime »hrvaškega jezika«, vendar v najstarejših spomenikih nisem našel niti sledu o njem!« ¹⁵ Tedaj se je jezik, ki naj bi bil hrvaški, vedno in povsod imenoval zgolj in samo slovenski!

Glede na vse to, je treba slovenstvo kajkavcev še večkrat in še bolj poudarjati, saj ga naši jezikoslovci in zgodovinarji očitno niso dovolj. V nasprotnem primeru bi današnje generacije Slovencev vedele in poznale svoje prednike in nedvomno bi tudi lahko bile mnogo bolj **ponosne na marsikaj iz slovenske zgodovine!**

Ključne besede: Hrvati, Hrvacka, Kajkavci, Slovenci, slovenski, slovenski jezik, Panonija, panonsko slovstvo, panonska slovenščina, panonski jezik, Kraljestvo Slovenijeh, Miklošič, Kopitar, Jagić, bezjaki,

¹³ Vatroslav Jagić, *Historija književnosti naroda hrvatskoga i srpskoga*, Knjiga prva, Staro doba, Zagreb 1867, str. 8–9.

¹⁴ Šanda, D.: *Slovincem*, Maribor, Zavod Lipa Maribor, 2016; glej njegovo razpravo z naslovom *Kajkavci in staroslovenščina od historične strani*, str. 110–236.

¹⁵ Pismo V. Jagića Milanu Rešetarju, z dne 23. 11. 1890; gl. knjigo A. Šiško, Anton Vramec in *Slovinci*, Mrb., Zavod Lipa Maribor, 2014, str. 207 in članek R. Katančič, *Slovenski i hrvatski kao zamjenjivi nazivi jezika hrvatske književnosti*. *Jezik, Časopis za kulturu hrvatskog književnog jezika*, l. 36, št. 4, Zagreb: Hrvatsko filološko društvo, 1989, str. 97.

Habdelič, Belostenec, Šuman, Simonič, Oblak, Ciril, Metod, Lažihrvati, Die Slovenen, Varaždin, Zagreb, Medmurje, Orsag, Štokavci, Karantanija, Norik, Drava, Sava, Dalmacija

Literatura

* Dragan Šanda, *Slovenec*, Zavod Lipa Maribor, 2016.

* Josip Šuman, *Slovinci (Die Slovenen)*, Amalietti&Amalietti, Ljubljana, 2011, Zbirka Razgaljanje zamolčane zgodovine.

* Jurij Venelin, *Starodavni in današnji Slovenci*, Amalietti&Amalietti, Ljubljana, 2012, Zbirka Razgaljanje zamolčane zgodovine.

* Andrej Šiško, Anton Vramec, *Zbirka Slovenskemu narodu*, Zavod Lipa Maribor, 2014.

Viri so citirani sproti v tekstu.